

UDK 27-789.33(497.521.2Zagreb)«1944/1945”
355.469.2(497.521.2Zagreb)
:[27-789.33+726:2-523.6]«1944/1945”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 11. siječnja 2017.
Prihvaćeno za objavljivanje: 5. srpnja 2017.

SAMOSTANSKI ŽIVOT BEZ SAMOSTANA (ZAGREBAČKI DOMINIKANCI 1944. I 1945. GODINE)

Slavko SLIŠKOVIĆ, Zagreb

Dominikanci na hrvatskim prostorima djeluju od dvadesetih godina 13. stoljeća, kada se između ostalih mjesta nastanjuju i u Zagrebu. Najprije su sagradili samostan u podnožju biskupskog grada, da bi u drugoj polovici 15. stoljeća zbog otomanskih osvajanja preselili na Gradec. Zbog gubitka prostora misijskog apostolata kao i nedostatka razvijene urbane sredine koja bi im omogućila intelektualnu djelatnost za koju su se opredijelili članovi Reda propovjednika kraljem 16. stoljeća napuštaju grad podno Sljemena. Njegovo kasnije uzdizanje u političko, kulturno i crkveno središte Hrvatske potaknulo je bijele fratre da se u Zagreb vrate sedam stoljeća nakon prvoga dolaska. Samostan na istoku grada, u naselju Željezničarska kolonija, otvoren je 1927. godine i u kontinuitetu djeluje do danas. Tijekom proteklih devet desetljeća u njemu se razvijala različita odgojno-obrazovna, medijska, kulturna i crkvena djelatnost i živjeli članovi koji su ostavili značajan trag u crkvenom i društvenom životu Hrvatske, a osobito njezina glavnog grada. Unatoč tomu, jedno razdoblje samostanske prošlosti ostalo je gotovo nezapaženo i slabo istraženo. Riječ je o godinama 1944. i 1945. kada je uslijed savezničkih bombardiranja južno krilo samostana u potpunosti srušeno, a njegov ostatak postao neprikladan za stanovanje, dok je u ruševinama smrtno stradalo devet osoba. U ovom radu je na temelju izvorne građe rekonstruiran život redovnika u spomenutom vremenu i pokušaji obnavljanja samostanskog zdanja u teškim danima rata i neposrednog poraća.

KLJUČNE RIJEČI: *dominikanci, bombardiranje, Zagreb, Resnik, Samobor, Brezovica, godine 1944. i 1945.*

Uvod

Red propovjednika, koji je po svome utemeljitelju sv. Dominiku (o. 1170. – 1221.) poznat kao dominikanski red, potvrdio je 1216. godine papa Honorije III. Na hrvatske prostore dominikanci dolaze još za života svoga utemeljitelja, a odluka o osnutku zasebne provincije na razini Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva donesena je na Općoj skupštini Reda

održanoj u Bologni 1221. godine.¹ Zadaću implementacije Reda dobio je prior samostana sv. Nikole u Bologni i profesor prava na tamošnjem sveučilištu Pavao Dalmatinac s još četvoricom pratitelja, od kojih nam je poznato jedino ime Poljaka Sadoka. Za njega se misli da je oko 1228. godine utemeljio u Zagrebu samostan, koji je kao i bolonjski bio pod zaštitom sv. Nikole.² Pretpostavlja se da su paralelno s osnutkom samostana osim propovjedničke dominikanci započeli i obrazovnu službu otvaranjem novih škola.³ Na tom se području, kao i socijalnom i eklezijalnom, osobito istaknuo Augustin Kažotić (o.1260. – 1323.), koji je zbog takva angažmana kasnije proglašen prvim hrvatskim blaženikom.⁴ Samostan se nalazio u podnožju kaptolskog brijega u blizini stolne crkve. Nakon okupacije srednjovjekovne Bosne od strane Osmanlija 1463. godine osvajači s istoka predstavljali su sve veću opasnost i za Zagreb pa je biskupski grad utvrđen zidinama i kulama, a rušeni su putovi i zgrade koje su bile u njegovoj blizini kako ne bi mogle poslužiti neprijateljima. Stoga dominikanci napuštaju samostan podno Kaptola i 1474. godine sele na Gradec gdje su još od početka 14. stoljeća imali vlastite posjede, a kasnije i kapelu sv. Katarine.⁵ Budući da su uslijed otomanskih osvajanja nestali dominikanski samostani u unutrašnjosti hrvatskih zemalja, zagrebački se samostan našao izoliran od onih uzmorskih, ali i onih u Ugarskoj provinciji, koja je i sama trpjela posljedice prodora s Bospora. Dominikanci su također zbog stalne ratne opasnosti i migracija stanovništva izgubili misijsko polje rada u jugoistočnim dijelovima Zagrebačke biskupije na koje su bili najviše orijentirani pa je ostanak u Zagrebu postao upitan. Usto, grad više nije pružao potrebne uvijete za njihov boravak. »Nazadovanje urbaniteta i civilnog života izravno se odrazilo na dominikance; postojanje razvijenih urbanih središta bio je osnovni preduvjet njihova djelovanja.«⁶ Stoga je krajem 16. stoljeća došlo do definitivnog zatvaranja samostana u Zagrebu. Gradečka je općina 1607. godine, s kraljevskim pristankom, crkvu sv. Katarine i već ruševan samostan darovala isusovcima.⁷ Tako je nakon više stoljeća završila prva etapa života bijelih fratara u Zagrebu i općenito unutrašnjosti hrvatskih zemalja.

Povratak dominikanaca u Zagreb

Nakon narodnog preporoda i hrvatskih integracijskih procesa članovi Dalmatinske dominikanske provincije sve češće djeluju kao pučki propovjednici diljem Crkve u Hrvata, a sazrijeva i želja da se nakon višestoljetnog izbivanja vrate u Zagreb, koji se afirmirao kao kulturno, političko i crkveno središte svih Hrvata.⁸ Ta se želja poklopila s općim usmje-

¹ Više o dominikancima na hrvatskim prostorima: Stjepan KRASIĆ, *Dominikanci. Povijest Reda u hrvatskim krajevima*, Zagreb, 1997.; Franjo ŠANJEK, *Dominikanci i Hrvati. Osam stoljeća zajedništva (13. – 21. stoljeće)*, Zagreb, 2008.; *Dominikanci u Hrvatskoj, Katalog izložbe* (ur. Igor FISKOVIĆ), Zagreb, 2011.

² Stjepan KRASIĆ, *Dominikanci*, str. 7–8.

³ *Isto*, str. 63–64.

⁴ Usp. Marijan BIŠKUP, *Blaženi Augustin Kažotić. Biskup, prosvjetitelj i zaštitnik siromaha*, Zagreb, 2002.

⁵ Franjo ŠANJEK, *Dominikanci i Hrvati*, str. 33–38.

⁶ Diana VUKIČEVIĆ-SAMARDŽIJA, »Dominikanci u kontinentalnoj Hrvatskoj«, *Dominikanci u Hrvatskoj, Katalog izložbe*, str. 34.

⁷ F. ŠANJEK, *Dominikanci i Hrvati*, str. 38.

⁸ Usp. Zvonko DŽANKIĆ, *Andeo Marija Miškov. Vjerski i nacionalni preporoditelj hrvatskoga puka (1848. – 1922.)*, Zagreb, 2016., str. 61–204.

renjem širenja Reda na prostore gdje je ranije bio aktivan, kao i nastojanjem zagrebačkog nadbiskupa dr. Antuna Bauera da u svoju nadbiskupiju dovede veći broj različitih redova. Tako je on 1922. godine darovao zemljište, dok je učitelj Reda Ludovic Theissling izdašno financijski pomogao gradnju samostana u blizini Maksimirske šume. Radovi su započeli na blagdan Gospe Karmelske 16. srpnja 1925. godine. Prvi članovi uselili su u samostan početkom 1927. godine, a svečanost njegova otvorenja bila je na blagdan Gospe Pompejske 8. svibnja iste godine.⁹ Samostan je uskoro postao središtem kako vjerskog tako i kulturnog i obrazovnog života Željezničarske kolonije, jednoga od planski uređenog radničkog naselja međuratnog Zagreba.¹⁰ Dominikanci su osnovali brojna katolička društva, bratovštine, glazbene orkestre, pjevačke zborove i dramske grupe koje su nakon dogradnje samostana 1930. godine u njegovom dijelu nazvanom »Kažotičeva dvorana« dobili svoje prostore s pozornicom pa su skoro svake nedjelje odražavane predstave ili priredbe. Od 1934. godine započeli su prikazivati nijeme filmove, a u svibnju 1938. otvoreno je prvo katoličko tonsko kino u Zagrebu pod imenom »Stella«. Djelovalo je do veljače 1942. godine. Tijekom tog razdoblja prikazano je 227 filmova na 895 predstava te još 160 žurnala i 47 kratkometražnih filmova.¹¹ Počevši od 1931. godine u samostanskim prostorijama održavala se nastava za učenike prvih razreda osnovne škole, jer postojeća škola u Harambašićevoj ulici nije imala dovoljno mjesta za svu djecu Željezničke kolonije, a nakon otvaranje nove škole u Jakićevoj ulici dominikanci su preuzeli službu vjeroučitelja. Godine 1935. u sjevernom krilu samostana otvoren je srednjoškolski internat koji je mogao primiti dvadesetak pitomaca.¹² Vrhunac odgojno-obrazovnog rada zagrebačkih dominikanaca bila je Dominikanska klasična gimnazija, koja je djelovala u razdoblju od 1941. do 1945. godine, tijekom kojega je kroz tu ustanovu prošlo preko dvije stotine učenika.¹³ Bijeli fratri također su osnovali nakladu »Istina« unutar koje su objavljivali brojna djela, a posebice su se istaknuli časopisima *Gospina krunica* i *Duhovni život*. Njihova dosljedna borba za ljudska prava i protiv bilo kakvog oblika diktature, koja se najjasnije očitovala objavljivanjem priloga kojima su filozofski i teološki analizirali totalitarne režima s kojima se svijet suočavao u prvoj polovici 20-og stoljeća, kao i ideologije koje su ih pokretale te zaključivali o njihovoj nespojivosti s katoličanstvom, dovela je do ukinuća časopisa *Duhovni život* 1942. godine.¹⁴ Unatoč tome, izlaženje *Gospine krunice* i drugih publikacija, vođenje gimnazije i redovit pastoralni rad svjedoče da zagrebačke dominikance u njihovim nastojanjima nisu pokobile ni teškoće nastale uslijed Drugoga svjetskog rata. Međutim, život u samostanu ratnih godina nemoguće je rekonstruirati. Vjerojatno potaknut strahom od moguće represije poslijeratne komunističke strahovlade zbog držanja dominikanaca tijekom Nezavisne Države Hrvatske, u knjizi samostanske kronike za razdoblje od 1938. do 1958. netko je istrgnuo stranice koje opisuju zbivanja od ožujka 1941. do listopada 1944. godine. Preki-

⁹ 50. godišnjica povratka dominikanaca u Zagreb (ur. Anđelko FAZINIĆ), Zagreb, 1977., str. 13–14.

¹⁰ Usp. Antonio JURČEV, *Od Željezničke kolonije do Ravnica. Monografija zagrebačkog kvarta Maksimirska naselja*, Zagreb, 2017., str. 310–339.

¹¹ Ante KOVAČEVIĆ, »Kamo putuje Željezničarka kolonija. 2«, *Crkva u malom. List župske zajednice Kraljice sv. Krunice*, br. 11, Zagreb, 1985., str. 33–34.

¹² A. JURČEV, *Od Željezničke kolonije do Ravnica*, str. 323.

¹³ Zvonko DŽANKIĆ, *Dominikanska klasična gimnazija u Zagrebu 1941.–1945.*, Zagreb, 2005.

¹⁴ Slavko SLIŠKOVIĆ, *Les dominicains croates et la revue Duhovni život (La vie spirituelle) 1929–1942.*, Zagreb, 2002.

nut je tekst s nadnevkom 5. ožujka 1941., gdje se opisuje odlazak u bolnicu samostanskog kuhara Ante Palade, za kojega uslijed nedostatka teksta ne znamo kako je završio, a potom slijedi listopad 1944. godine.¹⁵ Nakon toga samostanski kroničar tekst započinje riječima »In nomine Domini« naglašavajući da za razliku od prethodnih ljetopisaca koji su »mogli utješljivih i radostnih vesti unieti u ovu knjigu uspomena, ja moram početi s najtužnijim opisom pogibije osmorice predrage braće i s rušenjem ovog samostana«¹⁶.

Bombardiranje samostana

Dominikanski samostan u Zagrebu građen je u gotovo isto vrijeme kada i druga dva vrlo važna objekta koja su oblikovala istok grada, ali i uvelike odredila samostansku sudbinu. Naime, 1923. godine započeta je gradnja istočnog ranžirnog kolodvora i željezničke postaje Zagreb-Borongaj. Na sporednim kolosijecima u vagonima živjeli su željezničari sa svojim obiteljima, što je bio početak naselja Željeznička kolonija.¹⁷ Godinu dana kasnije donesena je odluka da se u blizini kolodvora izgradi vojno-civilna zračna luka. Gradnja je započeta 1926. te je iste godine otvorena za vojne potrebe, dok je civilni promet uspostavljen 1928. godine.¹⁸ Budući da je tijekom Drugoga svjetskog rata zračnu luku Borongaj koristilo njemačko i hrvatsko vojno zrakoplovstvo, a ranžirni kolodvor je služio kao njemački opskrbeni kolodvor, oni su bili stalna meta savezničkih bombardiranja.¹⁹ Posljedično je stradao i obližnji kvart Željezničke kolonije s dominikanskim samostanom.

Najteže posljedice bombardiranja za Zagreb i dominikance u glavnom hrvatskom gradu bio je pokladni utorak 22. veljače 1944. godine. Umjesto planirane predstave koja se trebala navečer odigrati u »Kažotičevoj dvorani« dogodila se istinska tragedija. Nakon generalne probe za predstavu, dok su redovnici bili u svojim samostanskim sobama, a u gimnaziji se odvijala redovita nastava, nešto prije 11 sati oglašena je zračna uzbuna. Đaci su se sa svojim nastavicima sklonili u prostranije sklonište sjevernog krila samostana, dok su redovnici spas potražili u južnom krilu samostana u prostoriji uz kuhinju.²⁰ Tijekom toga zračnog napada na prostor Željezničke kolonije palo je oko šezdeset bombi mase 226 kilograma, od kojih su dvije pale direktno na samostan i srušile kompletno njegovo južno krilo.²¹ U ruševinama samostana smrt je pokosila devet osoba, od kojih su sedmorica bili svećenici, jedan brat suradnik te jedan namještenik uprave časopisa *Gospina krunica*. Poginuli su o. Anđelko Orlandini, o. Manes Karninčić, o. Jordan Vinculin, o. Serafin Lupi, o. Robert Karninčić, o. Herman Andromak, o. Branimir Korač, fr. Toma Rogulj i gosp. Ivan Čuljat.²² Tom su prigodom ranjeni: provincijal Anđelko

¹⁵ Arhiv dominikanskog samostana Kraljice sv. Krunice, Zagreb; Chronicon Conv. Zagreb. O. Pr. 1938.–1958. (Kronika Samostana Kraljice svete Krunice u Zagrebu 1938. – 1958.), str. 109–130.

¹⁶ *Isto*, str. 131.

¹⁷ A. JURČEV, *Od Željezničke kolonije do Ravnica*, str. 199–212.

¹⁸ *Isto*, str. 403–421.

¹⁹ *Isto*, str. 423–449.

²⁰ Anđelko FAZINIĆ, »Iz dnevnika jednog preživjelog«, *Gospina krunica*, god. 26, br. 7–8, Zagreb, 1944., str. 165–167.

²¹ A. JURČEV, *Od Željezničke kolonije do Ravnica*, str. 437–438.

²² Više o poginulima vidjeti u prigodnom broju časopisa *Gospina krunica*, god. 26, br. 7–8, Zagreb, 1944.

Fazinić, svećenici Hijacint Eterović, Zlatan Plenković i Kazimir Horšić te bogoslov Jakov Stipišić. Među nepovrijeđenima u samostanu su ostali svećenici: Sibe Budrović, Frane Kovačević, Anđelko Huljev, Emanuel Kisić, Celestin Bezmalinović i Marcel Loje te brat suradnik Ambroz Matoničkin. Rajmunda Kuparea je tlak od eksplozije odbacio u kuhinju pa je tako osim natučenosti ostao neozlijeđen. Među onima koji su prošli bez ozlijede bio je i član samostana sv. Marije Milosne iz Bola na Braču Atanazije Jurin, koji je došao u Zagreb kako bi pribavio zimmnicu za svoju otočku zajednicu. Stradanje su izbjegli članovi samostana koji su se nalazili na pastoralnom radu u župi Resnik: svećenici Alfons Eterović, Arsenije Jurin i Pio Matulić te brat suradnik Ante Šušnjara, kao i o. Vjekoslav Marušić, koji se tih dana nalazio u Postirama na otoku Braču.²³ Dok su se tijela poginulih izvlačila i privremeno polagala na klupe u kapelici sjevernog krila samostana,²⁴ na ruševine je stigao i zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac kako bi se pomolio za pokojne i utješio preživjele, a nakon toga je u bolnici posjetio ranjene.²⁵ Osobno je 25. veljače uz asistenciju četvorice kanonika Prvostolnog kaptola zagrebačkog na groblju Mirogoj predvodio sprovod poginulima, dok su ljesove nosili bogoslovi Zagrebačke nadbiskupije kao i oni redovničkih zajednica franjevac, isusovaca, konventualaca i trećoredaca.²⁶ Unutarcrkvena solidarnost tom prigodom pokazala se na zavidnoj razini. Nadbiskup Stepinac pozvao je sve zagrebačke vjernike da u svojim župama skupljaju materijalne priloge za postradale dominikance, ponudio im da sjemeništare smjeste u međubiskupijsko sjemenište na Šalati, a gimnaziji osigurao prostore u Bogosloviji na Kaptolu. Dominikanskoj nakladi »Istina« ustupio je prava na prijevode dviju knjiga, koje je osobno preveo s francuskoga i objavu knjige njegovih propovijedi. Članovima Reda propovjednika povjerio je i upravu kapele Ranjenog Isusa na središnjem zagrebačkom trgu.²⁷ Solidarnost su pokazali i stanovnici Željezničke kolonije kao i drugi redovnici grada Zagreba, ali i cjelokupno zagrebačko društvo.²⁸ Tako je 4. ožujka u franjevačkoj crkvi na Kaptolu održana svetčana komemoracija na kojoj je sudjelovalo više zborova i uvaženih umjetnika. Između ostalih nastupila je operna prvakinja Maja Strozzi pl. Pečić uz glasovirsku pratnju mo. Borisa Papandopuloa.²⁹ Međutim, preživjelim redovnicima bilo je najpotrebnije pronaći prikladan stambeni prostor. U sjevernom krilu samostana nalazile su se školske učionice, kapela i druge javne prostorije, dok je južno krilo bilo mjesto života i rada redovnika pa su njegovim uništenjem ostali potpuno osiromašeni. Usto, statika sjevernog samostanskog krila je uslijed bombardiranja narušena do te mjere da se u njemu nije mogao oformiti stambeni prostor. Tako su preživjeli zagrebački dominikanci postali beskućnici. Trebalo je iznaći rješenje za nastavak samostanskog života bez vlastitog samostana i na različitim lokacijama.

²³ Chronicon., str. 131–132.

²⁴ A. JURČEV, *Od Željezničke kolonije do Ravnica*, str. 441.

²⁵ 50. godišnjica povratka dominikanaca u Zagreb, str. 22.

²⁶ K. MOSKATELO, »Posljednji put...«, *Gospina Krunica*, br. 7–8, str. 156.

²⁷ Ivan ARMANDA, »Dominikanci i blaženi Alojzije Stepinac«, *Vjesnik hrvatske dominikanske provincije*, god. 44, br. 100, Zagreb, 2008., str. 44–50.

²⁸ 50. godišnjica povratka dominikanaca u Zagreb, str. 22–23.

²⁹ Pozivnica s programom nalijepljena je u samostanskoj kronici, Chronicon, str. 142.

Resnik

Kao privremeni dom preživjelim dominikancima zagrebačkog samostana poslužila je župna kuća u Resniku. Župa Uznesenja Blažene Djevice Marije u Resniku, nalazila se u sastavu Katedralnog arhidakonata i Vugrovečkog dekanata, a prvi put se spominje još u 14. stoljeću. Župna crkva građana je od 1674. do 1679. godine.³⁰ Budući da se njihov samostan nalazio na istoku Zagreba i nedaleko od Resnika, nadbiskup Stepinac je dopisom br. 8108. od 31. listopada 1936. godine ponudio dominikancima upravu te župe.³¹ Zapisnici Samostanske skupštine, kao i jednoglasne odluke Samostanskoga vijeća i njegove aktivnosti prema višoj vlasti svjedoče kako je samostanska zajednica oduševljeno prihvatila taj prijedlog.³² Na odluku je zasigurno utjecala činjenica kako je župa posjedovala veliko poljoprivredno gospodarstvo i bogate šume pa su dominikanci na taj način željeli osigurati materijalno uzdržavanje samostanskih institucija na Koloniji i razgranatu vjersku, prosvjetnu i kulturnu djelatnost.³³ Međutim, uprava Provincije župni pastoral na selu i život redovnika zaduženih za župu izvan veće samostanske zajednice nije smatrala prikladnim za dominikansku djelatnost pa je Provincijsko vijeće molbu samostanske zajednice odbilo ostavljajući joj mogućnost priziva na Generalnu kuriju u Rimu.³⁴ Zagrebački su redovnici odlučili ne izlaziti izvan okvira Provincije pa je njihovo strpljenje urodilo plodom na Provincijskoj skupštini, koja se održavala 1938. godine, kada je pitanje pozitivno riješeno. Preuzimanje župe dogodilo se 4. travnja 1939., a dominikanci su njome upravljali sve do 18. ožujka 1971. godine.³⁵ Gospodarstvo u Resniku pokazalo se osobito važnim dominikancima tijekom Drugoga svjetskog rata, a iz resničkih šuma pribavljena je drvena građa za obnovu samostana nakon bombardiranja. U župnoj kući našli su sklonište preživjeli fratri dok nisu pronađene prikladnije lokacije za smještaj tako velikog broja redovnika.

Dvorac Brezovica

Provincijal Fazinić, koji je prošao s lakšim ozljedama, vrlo brzo nakon tragedije susreo se s nadbiskupom Stepincem, koji je na njegovu molbu dominikancima ustupio dio nadbiskupijskog dvorca Brezovica i materijalno pomogao njihovo preseljenje.³⁶ Nakon priprema i nužnih predradnji koncem travnja započeo je u skladu s mogućnostima redoviti samostanski život u Brezovici.³⁷ Prema svjedočenju o. Fazinića: »Život ove braće je bio mučan i tjeskoban, jer su se nalazili u kraju pograničnih borba ustaša i partizana.«³⁸ Neri-

³⁰ Šematizam *Zagrebačke nadbiskupije* (ur. Tomo PETRIĆ), Zagreb, 1996., str. 55–80.

³¹ Arhiv dominikanskog samostana Kraljice sv. Krunice, Zagreb, *Liber Consiliorum Conventus Zagrebiensis 1927.–1964.* (Knjiga Samostanskih vijeća 1927. – 1964.), str. 34.

³² *Isto*, str. 34–41; A. KOVAČEVIĆ, »Kamo putuje Željezničarska kolonija? 6.«, *Crkva u malom*, br. 15, Zagreb, 1986, str. 23.

³³ Usp. Jure KRIŠTO, *Župa bl. Augustina Kažotića*, Zagreb, 2011., str. 24–30.

³⁴ *Liber Consiliorum Conventus Zagrebiensis 1927. – 1964.*, str. 48–49.

³⁵ A. KOVAČEVIĆ, »Kamo putuje Željezničarska kolonija? 6.«, str. 23.

³⁶ *50. godišnjica povratka dominikanaca u Zagreb*, str. 22.

³⁷ *Chronicon*, str. 144. Članovi te zajednice bili su svećenici Kazmir Horšić, koji je imenovan vikarom te zajednice, Ljudevit Debeljak, Zlatan Plenković, Marijan Zubak te bogoslov Jakov Stipišić i brat suradnik Josip Balija. U studenome 1944. godine Horšića je na čelu zajednice zamijenio Slovenac Ljudevit Debeljak.

³⁸ *Chronicon*, str. 144.

jetko su se našli usred unakrsne borbe, a 10. listopada 1944. godine kada su ustaše u neposrednoj blizini dvorca objesili dvanaestoricu partizana dominikanci su ishodili dozvolu da se kažnjenicima omogući kršćanska priprava na smrt, što su i sami osuđenici prihvatili, a redovnici su ostali uz njih i pri izvršenju kazne.³⁹ Dominikanci su bili prihvaćeni u cijelom brezovičkom kraju kao propovjednici i ispovjednici, a vodili su brigu i o vjeronauku izbjegličke djece, koja su također bila smještena na nadbiskupskom imanju u Brezovici te su bili duhovnici sestrama karmelićankama. Tako je, unatoč privremenosti tog boravka, dominikanski život poprimio obilježja punog samostanskog opsluživanja. Uređena je i posebna soba za kapelicu u kojoj su obavljene zajedničke molitve. U toj je zajednici bogoslov Jakov Stipišić 13. siječnja 1945. godine položio doživotne zavjete u Redu. Nakon desetak mjeseci uslijedila je nova nevolja. Kroničar bilježi: »13. veljače su odredi njemačkih gestapovaca ušli u dvorac i na okrutan način braću maknuli iz dvorca«⁴⁰. Dominikanci su dobili na raspolaganje dvije sobe u zgradi samostana sestara karmelićanki, u predvorju izvan klauzure te su u tim sobicama živjeli sve do kolovoza 1945. godine i povratka u svoj samostan.⁴¹

Franjevački samostan u Samoboru

Kronika zagrebačkih dominikanaca bilježi: »Oci franjevci na Kaptolu su, vidjevši tragediju dominikanaca u Maksimiru, ustupili našem starješinstvu svoj samostan u Samoboru. Samostan nam je predan za godinu dana, sa crkvom i zemljištem od šest jutara, sa svim prihodima.«⁴² S druge strane u kronici franjevačkog samostana u Samoboru ostalo je zapisano: »Ovaj strašni rat osobito je teško pogodio bratski dominikanski red u Hrvatskoj. Gotovo svi samostani u Dalmaciji su im porušeni, a sada i zagrebački. Tako su ostali bez krova. Zamolili su naše poglavare da im privremeno odstupe jedan samostan. Definitorij je odlučio, da im odstupi samoborski samostan. Ocima dominikancima je predan na uporabu za godinu dana sav živi i mrtvi inventar crkve i samostana bez ikakove odštete, tek samo to, da jednoga člana naše provincije drže na stanu i hrani. A ono što su po inventaru dobili imadu, da nakon jedne godine predaju u cijelosti. Njima je inventarom predano: sve crkveno posuđe, odijela i rublje; sve samostansko posuđe, živežne namirnice: 800 kg pšenice; 200 kg kukuruza; 56 kg masti; suhog mesa; 2 krave; 1 krmača; zasijan vrt, voćnjak i vinograd. 1. srpnja preuzeli su oni upravu crkve i samostana.«⁴³ Dominikanci su uselili u franjevački samostan 1. srpnja 1944., ali su boravili samo u njegovoj jednoj trećini i ne odveć sigurnom okruženju.⁴⁴ Naime, u većem dijelu samostana bile su smještene hrvatske i njemačke jedinice. Franjevci su hrvatskoj vojsci dio samostana dragovoljno iznajmili »da ga koja druga vojska ne zaposjedne«. S druge strane njemački »gestapovci« su nasilno zauzeli dobar dio samostana, čak protjerujući dvoje stanara te pretvarajući samostansku blagovaonicu u skladište u koje su smjestili više vagona municije. Unatoč prosvjedima

³⁹ *Isto.*

⁴⁰ *Isto*, str. 144–145.

⁴¹ *Isto*, str. 144.

⁴² *Isto*, str. 147.

⁴³ Arhiv franjevačkog samostana Samobor, Samostanska kronika, str. 202–204.

⁴⁴ *Chronicon*, str. 147.

franjevaca, pa i pokušajima da se problem riješi preko nadbiskupa Stepinca, situacija se nije promijenila. Istina, nakon pola godine iz samostana je iznesena municija, ali samo zato da se u taj dio smjesti četrdeset njemačkih vojnika.⁴⁵ Ipak, život u franjevačkom samostanu bio je najbliži onomu na kakav su dominikanci navikli pa je tamo bio smješten njihov najveći broj. U samostanu su živjela petorica svećenika, sedam kandidata za Red i dvojica samostanskih uposlenika.⁴⁶ Kandidati su trebali ostati u Samoboru kratko vrijeme do odlaska u novicijat, koji se odvijao u dubrovačkom samostanu. Međutim, budući da su partizani 18. listopada osvojili grad sv. Vlaha te poubijali istaknute dubrovačke svećenike, uprava Provincije je kandidate odlučila zadržati u Samoboru dok se situacija ne stabilizira.⁴⁷ Uz dominikance u samostanu je ostao samo jedan franjevac dok su drugi fratri raspoređeni u ostale samostane provincije sv. Ćirila i Metoda.⁴⁸ Dominikanci su nastavili pastoralni rad koji su franjevci već ranije provodili, mada nisu u svemu mogli pratiti njihove običaje. Tako unatoč pokušaju nisu imali smisla za prošnju živežnih namirnica i ostalih potrepština kako su to franjevci provodili u samoborskoj okolini.⁴⁹ No, s druge strane, uveli su u samoborsku crkvu neke dominikanske pobožnosti koje su vjernici rado prihvatili. Pomagali su susjednim župnicima u propovijedanju i ispovijedanju. U Samoboru je »bile fratre«, kako su dominikance obično nazivali u Dalmaciji, lokalno stanovništvo preimenovalo u »bele patre«.⁵⁰ Njihova aktivnost tijekom godinu dana polučila je takve rezultate da je na odluku, koja je bila u skladu s ranijim dogovorom s upravom franjevačke provincije, da se nakon godinu dana dominikanci povuku iz Samobora, delegacija grada Samobora, s brojnim potpisima Samoboraca, od dominikanskog provincijala zatražila ostanak braće Reda propovjednika u njihovu gradu.⁵¹ Međutim, boravak u Samoboru bio je samo privremen pa su se dominikanci vratili u svoj matični samostan na Željezničkoj koloniji. Ipak, povratak nije bio cjelovit. Budući da je kroz Samobor prolazila jedina cesta koje vodila iz Hrvatske prema Sloveniji, dominikanci su bili svjedoci nepregledne kolone vojnika i civila koji su se povlačili na Zapad pred nadolazećim partizanskim trupama. U dogovoru s njemačkim vojnicima koji su stanovali u franjevačkom samostanu svećenici Kisić i Dragun te redovnički kandidati Kolimbatović i Jakšić uputili su se 7. svibnja 1945. godine prema Austriji. Dok su kandidati kasnije od strane Engleza predani partizanima te nakon višemjesečne istrage i tamnice bili upućeni u vojnu službu, svećenici su zbog bolesti uspjeli ostati u Austriji te su ostatak života proveli u inozemstvu. Dragun je djelovao u Francuskoj, gdje je i preminuo, dok je Kisić doživio samostalnost Republike Hrvatske te se u staračkim godinama vratio u domovinu.⁵²

⁴⁵ Samostanska kronika Samobor, str. 204.

⁴⁶ Chronicon, str. 147; Prvi se uselio o. Anđelko Huljev, koji je imenovan vikarom samostana, a uz njega su bili svećenici Stanko Stanić, Pio Matulić, Emanuel Kisić i Bogdan Dragun. S fratrima su boravili i sedmorica kandidata za Red: Drago Kolimbatović, Mato Brađašić, Vlado Čuljat, Božidar Jakšić, Ivica Razmilić, Drago Živković i Josip Knežević uz dvojica samostanskih uposlenika: Kuničića i Cvitanića.

⁴⁷ Drago KOLIMBATOVIĆ, *Moj Bleiburg*, Zagreb, 2003., str. 12.

⁴⁸ Samostanska kronika Samobor, str. 204; U Samoboru je ostao Benjamin Balaško dok je fra Henrik Damiš preselio u Klanjec; fra Kuzma Ferlić u Kloštar Ivanić; fra Narcis Fertalj u Slavonski Brod i fra Serafin Huzjak u Krapinu.

⁴⁹ D. KOLIMBATOVIĆ, *Moj Bleiburg*, str. 46–49.

⁵⁰ »Oo. Dominikanci u Samoboru«, *Samoborski list*, god. 41, br. 203, Samobor, 1. rujna 1944., str. 1.

⁵¹ Chronicon, str. 148.

⁵² D. KOLIMBATOVIĆ, *Moj Bleiburg*, str. 13–32.

Stanovi u Šuflajevoj ulici

Nakon što su morali napustiti Željezničku koloniju nekolicina dominikanaca preselila se u središte grada. Na vijest o bombardiranju samostana dr. Ivo Draganec, za kojega znamo jedino da je prema njihovim riječima bio prijateljski povezan s više članova Reda, preselio je u svoju vilu u Vinogradskoj ulici 39, ustupivši stan u Šuflajevoj 3 za smještaj postradalim dominikancima. Tu su se doselila petorica svećenika.⁵³ Poučeni iskustvom da im je gotovo sva ušteđevina propala tijekom Prvoga svjetskog rata i promjena koje su uslijedile nakon njega, dominikanci su početkom Drugoga svjetskog rata uložili u stambenu zgradu u Šuflajevoj 8. Trojica svećenika živjela su u jednom stanu na toj adresi.⁵⁴ Družba sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog iz obližnje Frankopanske ulice od prvog dana pratila je što se događalo s dominikancima. »Poginuli vlč. oo.. dominikanci bili su odgojitelji i profesori mladeži, koju su poučavali u svojoj gimnaziji, a mnogo su se žrtvovali i za dobro okolišnog naroda«. ⁵⁵ Milosrdnice su se odmah angažirale u pomoći stradalima. Tijekom tri tjedna u svoje školske prostorije smjestile su oko 70 osoba, koje su tijekom bombardiranja ostale bez krova nad glavom.⁵⁶ Dominikancima su u Šuflajevoj ulici darovale najprije potrebnu posteljinu za krevete, a potom su im svakodnevno osiguravale ručak i večeru, a bijeli su im se fratri nastojali odužiti propovijedajući tijekom svibanjskih pobožnosti u njihovoj crkvi.⁵⁷ S braćom dominikancima u toj ulici solidarne su bile i sestre dominikanke koje su im osiguravale doručak iz pučke kuhinje u kojoj su radile u Savskoj ulici.⁵⁸

Skučenost stambenog prostora nije učinila istom i pastoralnu aktivnost dominikanaca. Eterović i Loje predavali su u dominikanskoj gimnaziji, koja je u tom vremenu radila u zgradi Bogoslovije na Kaptolu. Dešković je vršio službu kapelana u Trnju, dok su ostali vodili duhovne vježbe i propovijedali na raznim mjestima.⁵⁹ U stan u Šuflajevoj 8 preseljeno je i uredništvo naklade »Istina«. Tako je nastavljeno izdavanje časopisa *Gospina Krunica*, a u to vrijeme objavljene su tri knjige, tri spremljene za tisak i pripravljen pravilnik naklade.⁶⁰

U ostacima samostana

Unatoč njegovoj neadekvatnosti za život brat suradnik fra Ambroz Motoničkin nije nikada napustio samostansko zdanje u Željezničkoj koloniji, nego si je improvizirao stambeni prostor u ostacima samostana. Najprije je tijekom tri dana sudjelovao u otkapanju mrtva-

⁵³ Chronicon, str. 146; U stanu su živjeli Celestin Bezmalinović, Jacint Eterović, Ante Dešković, Marcel Loje i provincijal Anđelko Fazinić.

⁵⁴ Ante KOVAČEVIĆ, »Kamo putuje Željezničarka kolonija. 3«, *Crkva u malom. List župske zajednice Kraljice sv. Krunice*, br. 12, Zagreb, 1985., str. 26; U stanu su živjeli Sibe Budrović, Atanazije Jurin i Miroslav Mihojević.

⁵⁵ Arhiv Zagrebačke provincije Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga – Zagreb, 5/1, Kronika – Zagrebačka Provincija I. (1932. – 1950), str. 91–92.

⁵⁶ *Naš vjesnik, Družba sestara Milosrdnica sv. Vinka Paulskoga*, Zagreb, god 17, siječanj–lipanj 1944., str. 38.

⁵⁷ Chronicon, str. 146.

⁵⁸ Jure KRIŠTO, *Stoljeće služenja Bogu, Redu i narodu, Kongregacija sestara dominikanki Sv. andela čuvara*, Zagreb, 2005.

⁵⁹ Chronicon, str. 146.

⁶⁰ *Isto*.

ca iz ruševina, a potom je spašavao ostatke pukuštva i knjiga. Uspio je osposobiti nekoliko prostorija za donekle prikladan smještaj pa su mu se pridružili o. Anđelko Huljev i o. Rajmund Kupareo. Kad je Huljev premješten u Samobor, zamijenio ga je o. Aurelije Stein, koji je s prvom dvojicom ostao u samostanu do svršetka rata.⁶¹ Na Željezničkoj koloniji su također ostali o. Frano Kovačević, koji je bio smješten kod obitelji Hlebec, i o. Pio Matulić kod obitelji Čížek.⁶² Zahvaljujući njima nije prestao vjerski život u samostanskoj kapeli, a u skladu s mogućnostima svoj rad su nastavila i katolička društva. Stradanje je dodatno ujedinilo kolonijaše i dominikance pa je samostanska kapela bila svakodnevno puna, a čak su organizirana i kulturna događanja. Već u listopadu svečano je proslavljena svetkovina Kraljice sv. Krunice, koju je predvodio nadbiskup Stepinac. Opisujući veličanstvenost proslave uz mase vjernika, unatoč kišovitom vremenu i obustavi tramvajskog prometa, samostanski kroničar je zavapio: »Kraljice svete Krunice, daj da Te druge godine proslavimo u miru i slobodi.«⁶³

Povratak u samostan

Čim su prilike dopustile započeto je preuređenje preostalog dijela samostanskog zdanja u prikladan životni prostor. Istina, trebalo je čekati kraj rata da bi se moglo pristupiti sustavnijim radovima. Usto dominikanci su odlučili biti solidarni sa svojim sugrađanima pa se u prostorima samostana koji su ostali nesrušeni odvijala nastava za đake osnovne škole iz Jakićeve ulice jer je zgrada škole također stradala,⁶⁴ dok je ostatke zauzela njemačka vojska.⁶⁵ Nakon završetka rata bivše učionice uređene su u redovničke ćelije i do svetkovine Velike Gospe, 15. kolovoza 1945. godine, dominikanska se zajednica našla iznova okupljena u svome samostanu.⁶⁶ Prigodom svečane proslave zaštitnice samostana Kraljice sv. Krunice 7. listopada 1945., nadbiskup Stepinac je vlastoručno u samostansku kroniku zapisao: »Prigodom blagdana Svete krunice posjetio sam samostan oo. Dominikanaca, koji pomalo uskrisava iz razvalina i rasula. S istom vjerom očekujemo, da će uskrsnuti i njihova nasilno ukinuta gimnazija kao i sve ostale katoličke škole u novom sjaju i pravoj istinskoj slobodi. Nemo in Domino speravit et confesus est! U Zagrebu, 7. X 1945. Alojzije, nadbiskup.«⁶⁷ Međutim, povijest je krenula drugim tijekom. Tek što je započela normalizacija života u samostanu nastupile se druge teškoće. Novouspostavljena komunistička vlast Željezničarsku koloniju smjestila je u III. gradski rajon. Narodni odbor tog rajona u rujnu 1948. godine donio je odluku o oduzimanju cijelog samostana i njegovom pretvaranju u dom za učenike u privredi. Uslijedile su brojne intervencije kod gradskih, republičkih i saveznih vlasti kako bi se ta odluka poništila. Iduće godine nađeno je kompromisno rješenje u smislu da samostan nije oduzet, ali je prizemlje njegova zapadnog krila pretvoreno u stambeni prostor kojima je raspolagao Stambeni odsjek III. rajona smje-

⁶¹ *Isto*, str. 148.

⁶² A. KOVAČEVIĆ, »Kamo putuje Željezničarka kolonija. 3«, str. 25.

⁶³ *Chronicon*, str. 137.

⁶⁴ A. JURČEV, *Od Željezničke kolonije do Ravnica*, str. 376–379.

⁶⁵ *Chronicon*, str. 135.

⁶⁶ A. KOVAČEVIĆ, »Kamo putuje Željezničarka kolonija. 3«, str. 27.

⁶⁷ *Chronicon*, str. 150.

štajući u njega stanare po vlastitom nahodađu. Posljednji stanari iselili su se tek 1968. godine kad su im dominikanci osigurali drugi smještaj.⁶⁸ U takvim uvjetima nije se moglo pristupiti ni obnovi porušenog južnog samostanskog krila. Tek 1962. godine situacija se donekle stabilizirala pa je započeto raščišćavanje samostanskih ruševina i njihova obnova, a nova zgrada južnog samostanskog krila dovršena je tek 1966. godine.⁶⁹

Zaključak

Dominikanci su u Zagreb stigli još u 13. stoljeću. Uslijed otomanskih opasnosti njihov samostan sv. Nikole u podnožju biskupskog grada morao je biti srušen u drugoj polovici 15. stoljeća, a redovnici su se preselili na Gradec. Izoliranost od ostalih dominikanskih samostana te neadekvatni uvjeti za vjersku djelatnost i intelektualni rad, potaknula je dominikance da definitivno napuste Zagreb krajem 16. stoljeća. Uslijed preporodnih gibanja i nacionalnog buđenja dalmatinski su dominikanci krajem 19. i početkom 20. stoljeća sve češće bili prisutni u unutrašnjosti hrvatskih zemalja, a javila se i želja za trajnom nazočnošću u glavnom hrvatskom gradu Zagrebu. Darežljivošću nadbiskupa Antuna Bauera dobili su zemljište istočno od grada, na mjestu gdje se postupno formiralo naselje Željeznička kolonija. Od 1925. do 1927. godine trajali su radovi na izgradnji samostana, a njegovo svečano otvorenje bilo je 8. svibnja 1927. godine. Dominikanci su razvili široku vjersku, prosvjetnu i kulturnu djelatnost, koja je odjednom prekinuta u prijepodnevnom satima pokladnog utorka 22. veljače 1944. godine. Samostan je pretrpio direktne pogotke dvaju savezničkih bombi, a u njegovim je ruševinama smrtno stradalo devet osoba. Ostatak samostana postao je neupotrebljiv za stanovanje. Od veljača 1944. do kolovoza 1945. godine zagrebački dominikanci privremeni smještaj našli su na više različitih lokacija: župna kuća u Resniku, dva stana u Šuflajvoj ulici u Zagrebu, nadbiskupski dvorac u Brezovici, franjevački samostanu u Samoboru te kod nekolicine obitelji na Koloniji. U svim tim mjestima dominikanci su uspjeli organizirati samostansko opsluživanje i nastaviti prekinute djelatnosti paralelno nastojeći stvoriti uvjete za povratak u svoj matični samostan Kraljice sv. Krunice, koji se dogodio 15. kolovoza 1945. godine. Poteškoće koje su nastupile s novom komunističkom vlašću odgodile su definitivnu obnovu samostana za iduća dva desetljeća.

⁶⁸ A. KOVAČEVIĆ, »Kamo putuje Željezničarska kolonija?, 4«, *Crkva u malom. List župske zajednice Kraljice sv. Krunice*, br. 13, Zagreb, 1985., str. 32.

⁶⁹ A. KOVAČEVIĆ, »Kamo putuje Željezničarska kolonija?, 5«, *Crkva u malom. List župske zajednice Kraljice sv. Krunice*, br. 14, Zagreb, 1986., str. 30–32.

Summary

MONASTERY LIVING WITHOUT A MONASTERY

Dominicans in the Croatian territories operate from the twenties of the 13th century, when they beside other places also inhabit Zagreb. First they built a monastery at the outskirts of the bishop's town, and later they move to the Gradec in the second half of the 15th century due to Ottoman conquests. They left the city due to the loss of the space of the missionary apostolate as well as the lack of a developed urban milieu that would enable their intellectual activity for which the members of the Order of Preachers in the 16th century opted for. Its subsequent rise to the political, cultural and ecclesiastical center of Croatia prompted white friars to return to Zagreb seven centuries after their first arrival. The monastery in the East of the city, in the Railway Colony, was opened in 1927. and continues to work until today. Over the past nine decades, it has developed various educational, media, cultural and ecclesiastical activities and there lived members who left a significant mark in the Church and social life of Croatia. Nevertheless, one period of the monastery's past remained almost unnoticed and poorly explored. Those were the years 1944 and 1945 when, due to the allied bombings, the southern wing of the monastery was completely demolished and its remains became unsuitable for housing, while nine people were killed in the ruins. In this paper, based on the original material, the author reconstructed the life of the monks in the mentioned time and their attempts to renew the monastery building in the difficult times of war and just after it.

KEY WORDS: *Dominicans, Bombing, Zagreb, Resnik, Samobor, Brezovica, 1944 and 1945.*